

3. Гніламёдаў, У.В. Расія / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: ТАА “Харвест”, 2007. – 672 с.
4. Дайнека, Л.М. Назаві сына Канстанцінам: раман / Леанід Дайнека. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010. – 448 с.
5. Іпатава, В. Альгердава дзіда: раманы / Вольга Іпатава. – Мінск: Беллітфонд., 2002. – 608 с.
6. Іпатава, В. Знак Вялікага Магістра: раман / Вольга Іпатава. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 296 с.
7. Крысін, Л.П. Этностереотипы в современном языковом сознании: к постановке проблемы / Л.П. Крысін // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: коллективная моногр. / Отв. ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.
8. Шен, Д.А. Этноним в лексико-семантическом пространстве английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Д.А. Шен; Нижегородский гос. лингв. ун-т им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2009. – 21 с.

В.І. Караткевіч (Нацыянальны інстытут адукацыі)

СТРАТЭГІІ ТРАНСФАРМАЦЫІ ПЕРСАНАЖАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ДРАМАТУРГІІ КАНЦА ХХ СТАГОДДЗЯ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ВЫБРАННЫХ ТВОРАЎ)

Ключавыя словы: персанаж, драматургія, трансфармацыя, постмадэрнізм, тэкст, ідэя.

Апошняя дзесяцігоддзе ХХ стагоддзя для беларускай драматургіі – гэта час усведамлення крызісу традыцыйных мастацкіх практык і асэнсавання новых падыходаў да адлюстравання рэчаіснасці. Асабліваю папулярнасць набываюць ідэі постмадэрнізму ў самых розных праявах: насмешліва-парадыйная літаратура і шызалітаратура [5]. У межах гэтых мадыфікацый раэлізуюцца разнастайныя *стратэгіі* трансфармацыі персанажаў драматургічных твораў. Гэты працэс істотна паўплываў на тэкставую арганізацыю і спецыфіку сэнсаўтварэння.

Адной з самых распаўсюджаных стратэгіяў трансфармацыі персанажаў з’яўляецца *намінацыя*. Назіраецца пераход ад персаніфікаванага называння (традыцыйныя імёны) да абагульненага. Пры гэтым нават уласныя імёны трансфармуюцца. Напрыклад, у п’есе “Крык” І. Сідарука рэцыпіент вымушаны ўважліва сачыць за зрухамі свядомасці прывідных Дрына і Абзелі, якія маюць яшчэ шэраг такіх жа канататыўных імёнаў. Гэтыя персанажы – эматыўныя асобы, іх унутраныя перажыванні з’яўляюцца семантычным ядром мастацкага твора. Пры гэтым аўтар выбірае незвычайную стратэгію тэкставай арганізацыі свайго “Крыку”: рэплікі напісаны без пазначэння асоб, якія іх прамаўляюць, хоць у пачатку твора дадзены пералік дзейных асоб.

Дрын і Абзеля не праяўляюць актыўнасці, яны жывуць яўнымі ці прыдуманымі ўспамінамі. Часам страшнымі (пра смерць дзяцей), а часам “сумна-філасофскімі”: “<...> Тады я зірнуў насупраць і здрыгануўся ад жаху: маёй Абзелі, маёй мілай чароўнай Абзелі болей не было! Побач сядзела нейкая Ляскатунка // – Гэта была я. // – Ты?! // – Я. Я была з табою побач заўсёды. // – Мы абсалютна чужыя людзі! Як мы можам быць разам? // – Таму й разам, што чужыя” [6, с. 45-46]. Гэтым двум персанажам супрацьпастаўлены дзейсны цыклатамічны двухлеваногі Шкрыбудаб, які прысвойвае сабе статус дэміурга.

Зусім пазбаўлены ўласных імёнаў персанажы п’есы “Галава” І. Сідарука. Праз пазбаўленне вобразаў персаніфікаваных рыс пісьменнікі спрабуюць звесці іх да ўмоўнага ўвасаблення той або іншай ідэі. Цэнтральнай (але не галоўнай!) з’яўляецца асоба Галавы, якая жыве на сметніку. Гэты вобраз не можа існаваць толькі ў межах канкрэтнага тэксту, утвараючы своеасаблівую персанасферу [4]. Астатнія персанажы – маргіналы з ярка выражанымі дэпрэсіўнымі рысамі: яны пастаянна ўсім не задаволены, маюць тунэльнае мысленне (зацыклены на адной праблеме). Усе вобразы з’яўляюцца сімуляцыямі сацыяльных і псіхалагічных стэрэатыпаў: Бежанка імкнецца забяспечыць дабрабыт, Сіротка галадае і хварэе, Дурань з дзвярыма цягае дзверы і не ўяўляе сабе існаванне без іх. Экстрапалюючы законы існавання грамадства на абазначаную мадэль сметніка, аўтар адмаўляецца ад ідэі шкадавання “маленькага” чалавека, даводзіць яго агіднасць. У дадзеным выпадку назіраецца своеасаблівая рэалізацыя архетыпа лішняга чалавека [3].

Алесь Асташонак у сваім цыкле “Няўжо я памру!..”, частка якога раней была надрукавана пад назвай “Драматургічныя тэксты”, зусім адмаўляецца ад ідэі любой ідэнтыфікацыі персанажаў (“Рэпетыцыя”, “Двое”, “Формулы асобы”, “Існасць”). Названыя творы арганізаваны як дыялогі (палілогі, маналогі) нейкіх асоб, палавую, узроставую, часам сацыяльную прыналежнасць якіх можна вызначыць толькі праз рэплікі іншых персанажаў. Ідэя ўсіх гэтых твораў заключаецца ў безвыніковых пошуках душэўнага спакою і гармоніі ў розных сферах чалавечага жыцця: інтымных адносінах (“Двое”), сусветнай гармоніі і стварэння альтэрнатыўнай рэальнасці (“Рэпетыцыя”), духоўнага ўзвышэння і рэфлексіі (“Формулы асобы”, “Сон?..”), чакання падзеі (“Існасць”). Сутнасць гэтых пошукаў зводзіцца да аднаго знаку прыпынку – працяжніка: “Дзіўна, але прыкмеціў, што не люблю двукроп’е – бо ўсё так ясна пасля няўмольнай ягонай перакананасці, – здаецца, думцы робіцца цесна ў гэтай сваёй скончанасці...”

Мне даспадобы працяжнік, які стралою нясецца наперад, – ён пакідае думцы прастору...

Значыць, пішу не дзеля таго, каб расстаўляць кропкі на “і”, – мусіць, не веру ў мажлівасць такую слова...

Пішу, спрабуючы большыць яснасць, якая здаецца мне непахіснай, што жыццё – як працяжнік, стралою нясецца наперад, – і ніколі не будзе ў ім скончаных фраз – толькі адзін няспынны, імклівы рух – адзін нястрымны вечны працяжнік...” [1, с. 292–293].

Адзначым, што стратэгія змены ў намінацыі персанажаў надае вобразнай сістэме рысы ўмоўнасці, бо драматургі амаль поўнасцю пазбаўляюць сваіх герояў развіцця. Дэкларатыўна называючы пачуцці, аўтары не даюць іх перажыць, бо ў мастацкім свеце дзейнічаюць не жывыя людзі, а персаніфікаваныя эмацыйныя і філасофскія выказванні.

Яшчэ адной эфектыўнай стратэгіяй трансфармацыі персанажаў з’яўляецца іх “*расчалавечванне*”. Драматургі дастаткова лёгка змешваюць жывёл, лялек і людзей, ставячы іх фактычна ў адзін шэраг (“Сабака з залатым зубам” Уладзіміра Сауліча, “Сям’я для старога сабакі” Алега Ждана, “Добрае стаўленне да сабакі” Васіля Ткачова). Праз вобраз сабакі (сапраўднага і цацачнага) больш ярка раскрываюцца сацыяльныя праблемы, якія абвастрыліся ў беларускім грамадстве канца ХХ ст.

Прамая трансфармацыя людзей у аслоў адлюстравана ў п’есе Галіны Багданавай “АС-лінія”. Асноўнае дзеянне разгортваецца ў чарзе за яйкамі, якая ўяўляе сабой мадэль таталітарнага грамадства, дзе існуюць тыя, хто назірае, тыя, за кім назіраюць, чарга для выбраных, чарга для “ўсіх астатніх”. Письменніца дэсакралізуе вобразы інтэлігентаў, зводзячы іх да натоўпу, а натоўп у фінале твора паступова згінаецца і незаўважна ўстае на чатыры нагі, ператвараецца ў саламяных ослікаў. Такі прыём фантастычнага перабольшання дапамагае стварыць абсурдную сітуацыю і паказаць негатыўныя наступствы сацыяльных пераўтварэнняў.

П’еса “АС-лінія” з’яўляецца паказальнай і ў межах яшчэ адной цікавай стратэгіі трансфармацыі персанажаў: цытатнасць. У дадзеным выпадку аўтар выкарыстоўвае дэканструкцыю вядомай казкі пра Курку Рабку (Дзед, Баба, Унучка з сям’і Курачкіных), а таксама стэрэатыпных персанажаў – Непрадажны мастак, Былая Савецкая Дама, Былы Партыец, Паэт-лірнік, Баптыстка і інш. Цытатныя персанажы набываюць сваю семантычную значнасць толькі ў сукупнасці, ствараючы цэласную мазаічную карціну свету.

Вельмі цікавай і незвычайнай для беларускай тэатральнай традыцыі з’яўляецца стратэгія *сумяшчэння (гібрыдызацыі) персанажаў*. Нешта падобнае мы назіраем ў п’есе “Крык” І. Сідарука, але тут, напрыклад, Абзеля і Ляскатунка нічым прынцыпова не адрозніваюцца, бо характары іх перадаюцца дастаткова схематычна і статычна. Зусім іншы падыход рэалізаваны ў п’есах “*Vita brevis*, або Нагавіцы святога Георгія” Міраслава Адамчыка і Максіма Клімковіча, “Інтымны дзённік”, “Трышчан ды Іжота” Сяргея Кавалёва. Прымушаючы розных персанажаў “перажываць” некалькі жыццяў, аўтары дазваляюць рэцыпіенту актуалізаваць шэраг сэнсаў, стварыць значную колькасць лагічных сувязяў. Тым самым

адбываецца пераход рэцыпцыйнай сэнсатворчасці ў прастору інтэртэксту, персанаж набывае шэраг дадатковых дыскурсаў.

У “Інтымным дзённіку” паводле функцыянальнай ролі гібрыдных персанажы жывуць у дзвюх мастацкіх прасторах: інтымны свет Максіма Багдановіча і свет журналісцкіх, а таксама літаратуразнаўчых ідэй. Гэтыя два светы цесна пераплецены паміж сабой, што падкрэсліваецца аўтарскімі рэмаркамі: “абедзьве гісторыі разыгрываюць тыя самыя шэсьць акцёраў у адпаведнасці з узроставай пазнакай. Напрыканцы сьпектакля частка акцёраў выходзіць на паклон у касцюмах герояў першай гісторыі, частка – у касцюмах герояў другой, што дапамагае глядачам звязаць дзьве гісторыі ў адно цэлае пад назвай “Інтымны дзённік” [2, с. 132], “<...> выходзіць Клава. А, можа, акцёрка, якая ў першай гісторыі іграла Клаву. Застывае нерухома <...>. Пасля яе з’яўлення акцёрка ў касцюме Дар’і Цімафееўны <...>. І нарэшце з’яўляецца акцёр у касцюме Стылі [Клава, Дар’я Цімафееўна, Стыля – персанажы першай гісторыі – В. К.] <...>. Акцёры, якія іграюць персанажаў другой гісторыі – Пётру, Вераніку і Макса – здзіўлена глядзяць на персанажаў першай гісторыі, потым пераглядаюцца між сабой. Урэшце ўсе разам кланяюцца публіцы, заканчваючы адразу дзве гісторыі: даўнюю і сучасную” [2, с. 164].

Такім чынам, выкарыстанне розных стратэгий трансфармацыі персанажаў у беларускай драматургіі канца ХХ стагоддзя дазваляе аўтарам сканцэнтравацца на сацыяльных і псіхалагічных праблемах, якія хвалявалі наша грамадства, змяніць адносіны да вобразнага свету. Часцей персанажы ператвараюцца ў носьбіта ідэй, пры гэтым пазбаўляюцца індывідуальных рыс. Такі падыход адмаўляе традыцыйны падзел вобразаў мастацкага твора на галоўных і другасных, што з’яўляецца вынікам рэалізацыі постмадэрнісцкай ідэі дэцэнтралізацыі свету, а таксама змены ў парадыгме маральна-этычных каштоўнасцей.

Літаратура

1. Асташонак, А.М. Жоўты колер белага снегу : камерная проза / А.М. Асташонак. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2006. – 303 с.
2. Кавалёў, С. Інтымны дзённік / С. Кавалёў // Дзеяслоў. – 2009 – № 2 – С. 131–164.
3. Караткевіч, В. І. Архетып лішняга чалавека ў беларускай драматургіі канца ХХ стагоддзя / В. І. Караткевіч // Проблемы славістики. – 2004. – № 1-2. – С. 42–48.
4. Караткевіч, В.І. Персонасфера драматургічных твораў Міколы Матукоўскага (на матэрыяле камедыі “Мудрамер” і “Зомбі, альбо Мудрамер – два”) / В.І. Караткевіч // Беларуская літаратура ў культурнай прасторы сучаснага грамадства : матэрыялы Міжнар. навук. канф. да 120-годдзя з дня нараджэння Кандрата Крапівы, г. Мінск, 3–4 сак. 2016 г. / рэдкал. А.А. Манкевіч [і інш.] ; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2016. – С. 326–329.
5. Караткевіч, В.І. Тэарэтычныя і гістарычныя аспекты постмадэрнізму ў беларускай літаратуры другой паловы 80 – 90-х гадоў ХХ стагоддзя : матэрыялы да спецкурса. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2003. – 22 с.
6. Сідарук, І. Крык / І. Сідарук // Крыніца. – 1995. – № 4. – С. 39–49.